

PORAST AGRESIVNOG PONAŠANJA I ULOGA VJERE U NJEGOVOM OBUZDAVANJU

Ishak ALEŠEVIĆ

UDK 159.9:316.624:28]

SAŽETAK: Sagledavanjem uzroka i problema porasta agresivnog ponašanja kod ljudi stiču se novi uvidi koji mogu doprinijeti u prevenciji ovakvog ponašanja i ublažavanju eventualnih posljedica. Istraživanja pokazuju da je agresivnost rastući fenomen, prisutan u svim dobnim, rodnim, religijskim i drugim skupinama. U ovom eseju autor predstavlja temeljne pojmove vezane za agresivnost u islamskim izvorima, te sagledava mogućnosti uloge vjere u prevenciji i obuzdavanju porasta agresivnog ponašanja. U radu se poziva na multidisciplinarni pristup u rješavanju ovog problema, te na zajedničko djelovanje u njegovu preveniranju svih društveno odgovornih pojedinaca i grupa među kojima bi i religijske zajednice imale značajnu ulogu.

Ključne riječi: agresivno ponašanje, vjera, prevencija, djeca, roditelji

Govor i pisanje o agresivnom ponašanju čovjekovom sežu do same nakane o njegovom stvaranju na Zemlji. Sam čin stvaranja ovog po svemu posebnog i kontroverznog bića dovodi nas u stanje promišljanja o čovjeku, najprije kao nosiocu zla, pa potom svega ostaloga. To se osjeća u, pred melecima, Allahovoj džellešanuhu iskazanoj namjeri da stvori jedno posebno biće – biće čovjeka, koji će biti izravni Njegov namjesnik na Zemlji. Ovakva zamisao, da upravo on – čovjek zastupa na Zemlji Uzvišenoga Allaha, zbiljski je začudila meleke, o čemu Allah u Kur'anu ovako govori: "I kada Gospodar tvoj reče melecima: "Na Zemlji ću, doista, Ja postaviti

namjesnika!", oni upitaše: "Zar ćeš na njoj postaviti onoga ko će na njoj nered činiti i krv prolijevati?! A mi Te slavimo, zahvaljujući Ti, i kako Tebi dolikuje, veličamo!" On odgovori: "Ja znam ono što ne znate vi!" (El-Bekare: 30)¹ Unatoč spoznaji o čovjeku kao zlom biću, Allah opominje meleke da On zna ono o čemu meleci znanja nemaju i da On poznaje i druge čovjekove pozitivne strane. Raniji komentatori, među njima i Ibn Kesir, izraz *halifeh* prevodili su i tumačili jedino kao nasljeđivanje, niz u nasljeđivanju, za što su primjerom Allahovi poslanici a.s., dobri – Allahu odani ljudi i sl. Čovjek dolazi nakon meleka i džina na Zemlju, on je nastanjuje i nasljeđuje, i svoju ljudsku misiju

vrši neprekidno u smjeni generacija u svojstvu Allahovog opunomoćenika zaduženog da prema Objavi sprovodi Njegove odredbe.

Prema Abdullah Hamid A. Ebu Sulejmanu, čovjekovo namjesništvo od strane Allaha na Zemlji stavlja čovjeka kao biće u prvi plan, kao osobu, jedinku, društvo koje koristi svijest, spoznaju i duh, i ovo namjesništvo zadužuje čovjeka u odnosu na izbor, na date mu dužnosti, i na odgovornosti, i istovremeno pokazuje, da nakon pada i izгона, on se jedino, slijedeći Uputu, ponovno može na Zemlji uzdignuti u namijenjeni mu najčasniji položaj i potom se vratiti u svoj prvobitni praprotostor džennetskog smiraja i sigurnosti.²

¹ Svi prijevodi kur'anskih ajeta navedeni su prema: Prijevod Kur'ana (2006). Preveo Enes Karić. Bihać : FF Bihać.

² Detaljnije u: Ljevaković, Z. (2000.)

Namjesništvo čovjeka na Zemlji. Tef-sir, udžbenik za medrese. Sarajevo : El-Kalem. Autor navodi mišljenja komentatora tradicionalnog i racionalnog

pristupa: Ibn Kesir, El-Bejdavi, En-Neseft, Er-Razi, Et-Taberi, El-Kurtubi, Es-Subuni, Sejjd Kutb.

Međutim, unatoč tome da je stvoren, darovan, počastvovan i zadužen mimo sva ostala bića, čovjek je i slobodan, pa je po tome i nepokoran, neposlušna, licemjerna, ohol, smišlja i u djelo sprovodi zlu nakanu. Stoga, zaključujemo da o čovjeku kao biću općenito, i pojedinačno o svakoj osobi, savršenu, potpunu i cijelu istinu zna samo Allah, njegov Stvoritelj i Gospodar. Zato je nedovoljno da se agresivnošću i agresijom bave psihologija, psihijatrija, antropologija, sociologija, pa i filozofija, a da o njoj svoju riječ ne dadne i religija. Naprotiv, ona je i najpozvanija iz razloga, jer je o duši i stanjima duše čovjeku dato posve malo da može do nje prodrijeti i predstaviti je, pa Kur'an Časni ovako kazuje: "I pitaju te o duši. Ti reci: Duša je nešto od moga Gospodara, a vama je dato samo malo znanja!" (El-Isra : 85) Pa ipak, ogromno je, i nama dodijeljeno polje rada i nastojanja, a ono jeste: odgoj i predgoj duša. Ovo je u islamskom učenju poznato pod nazivom tezkijje kao čišćenje i moralno uzdizanje duše.³

Kada je u pitanju agresivnost osobe i grupa, dvoje je danas očito: najprije masovna i sve više rastuća agresivnost koja se pomiče ka dječijoj dobi pa obuhvata čovjeka do njegove starosti kod osoba oba spola, kod pojedinca i u grupama. Ona je sve prisutnija. To je ogromni talas koji sve moćnije preplavljuje gradove, zemlje, cio svijet. Sve češće ono što se sa filmskih, televizijskih, kompjuterskih ekrana, mobilnih telefona, video-igrice vidi, iz novina čita, sa radioaparata sluša o sustavnim prijetnjama, zastrašivanju, izjvljavanjima, mučenjima, silovanjima, ubistvima, do jučer kao daleko od nas, sve je ovo ukoračilo u našu stvarnost, u životnu svakodnevicu, i u tolikoj mjeri se udomaćuje, da se doima, gotovo, kao da je posve normalno, a ono to nije, niti smije biti. To nasilničko, destruktivno ponašanje svjedoči o današnjem svijetu u kojem su gotovo iščezli u ljudima:

strpljivost, razum, vjera, nadanje, ljubav. Za kratko, u čovjeku, nakon na tren zabezeknutosti i užasnuća, sve ubrzo splasne i odlazi u zaborav kao normalni dio obične svakodnevne stvarnosti. I, čovjek postaje nezainteresovan, otupljen, neuznemiren, bez zabrinutosti, daleko od toga da se susretne sa zlom, da ga zaustavi i onemoguću njegov komotan rast i širenje ili, pak, da u sebi sačuva živu saosjećajnost prema žrtvi i odvratnost prema zlu i zločincu uznemiren zbog tuđe nesreće i boli i svjestan da je moguće da je upravo on slijedeća žrtva agresivnog čina, bio on duševna ili tjelesna povreda. Podsjetimo se na Kur'an Časni. On uvodi opće pravilo, princip o odnosima dobro i zlo i poziva na aktivnost u promicanju i čuvanju mira i dobra i na aktivno suzbijanje zla, i kako je indolentan odnos i prešućivanje zla, samo zlo.⁴ Potom, uz ovo, paralelno idu i sve blaže osude i sve naklonjeniji stavovi "razumijevanja" javnosti ovakvog djelovanja bilo da je riječ prema agresivnosti pojedinaca ili grupa. Ovo se čini, podsticanjem jednim dijelom iz državnih politika, od instrumentalizacije religijskih i nacionalnih zajednica, iz ideologija permissivnih društava u kojima je jedini cilj tjelesno, materijalno, požudno i njima udovoljiti. Ovome treba dodati zakonsku i sudsku politiku kažnjavanja gdje je očit raskorak između kazne koja je vidno blaža u odnosu na odmjerenu represiju. Pravosudne institucije prenatrane su predmetima pa je od izricanja presuda do izvršenja pravnih represivnih mjera prema počiniteljima posve dug vremenski interval.

Agresivnost se rađa i iz spekulativnih, ali čovjek ih je usudio nazvati naučnim, tumačenja o korijenima i uzrocima agresivnosti čime se dodatno povlađuje agresivnom ponašanju. Postoji i odgojna zapuštenost ličnosti koja je sklona destruktivnom ponašanju i manipulaciji u svrhu izvršenja agresivnog čina. Na kraju postoji agresija koja je posljedica oboljenja i

oštećenja u mozgu. Na primjer, ratna agresija od 1992. do 1995. godine koja se svom žestinom i bestijalnošću sručila na Bosnu i Hercegovinu i njene građane, naročito Bošnjake, poprima, relativiziranjem pravednog odbrambenog rata, postepeno odjek sličan odjeku razaranja koje izazivaju prirodne katastrofe poput razarajućeg zemljotresa koji je odnio sto pedeset hiljada života. Gotovo sa nevinošću, poput govora o zemljotresu, orkanu, suši ili poplavi već se piše i govori o organizatorima i izvršiocima genocida što je nepravda prema prirodi, što je uvreda za žrtve, njihove bližnje i sve čestite ljude. Znano je, ratna agresija je u svakom slučaju zlo ljudskim umom osmišljeno, voljom, strašću i sa srčanošću izvedeno, i potom pomno, uz isti rad čovjekovog lukavstva uma dovedeno postupno, političkim djelovanjem, kao i utjecajem medija na javno mnijenje do poimanja o njegovoj neminovnosti, nužnosti i opravdanosti, jer oni koji su to zlo pretrpjeli ne pripadaju istoj grupi agresora, stoga manje su vrijedni, a uz to nisu agresorove vjere, niti nacije i moraju biti sa tog tla zbrisani?! I uz ovo nadodato, u općim pogledima konformističko opravdanje u stilu: oduvijek se ratovalo, ratovi su neizbježni, vojnici su brutalni, posebno odmetnute grupe i pojedinci koji su izvan domašaja kontrole i slično, čime se agresija legitimira i podstiče. Ista nepravda kao prema prirodi, čini se i prema životinjama kada se kaže "u čovjeku prebiva životinja"!? pa se mnogo zlo i zločini razvodnjavaju i predstavljeni su dijelom agresivne prirode čovjekove.

Ogromna je razlika između agresivnosti čovjeka i agresivnosti životinje. Agresivnost u čovjeku podstiču mnogo veće sile nego što su to životinjski instinkti i nagoni. Agresivnošću u čovjeku, uz nagon, najvećim dijelom upravljaju um, svijest, želja i sam Iblis – Satana dok u životinji ne! Ona je po pitanju zla nevina, a čovjek nije. On potpuno svjestan prijeti, plaši, muči, ranjava, sakati i ubija iz zadovoljstva, iz potrebe za dokazivanjem, da bi zadio priznanje i ugled u grupi, ili da

³ Vidjeti u: *Kur'an*, sure Eš-Šems, ajeti: od 1 do 10; El-Eala, ajeti 14 i 15; En-Naziat, ajet 18.

⁴ Vidjeti u: *Kur'an*, sure Ali-Imran, ajeti: od 104 do 114; i El-Maide, ajeti 78 i 79.

ne bi bio iz grupe izopćen, iz mržnje, osvete, iz koristoljublja i pohlepe za novcem, materijalnim bogatstvom, za zauzimanjem teritorija, a ponekad da i sam ne zna motiv zašto to i tako čini, pa Allahov Poslanik, a.s., o ovom ispoljenom zlu u čovjeku veli slijedeće: da će doći vrijeme u kojem “ubica neće znati zbog čega je ubio, a ni ubijeni zbog čega je ubijen!”⁵

Nauka ponekad iznosi kontraverzne stavove po pitanju agresivnosti utemeljujući agresivnost u prirodi čovjekovoj kao ono što je “u genima” i, kako je ispoljena agresivnost jedan vid pražnjenja nagomilane negativne snage u čovjeku poslije čega osoba postaje smirenom, jer je rasterećena?! (Darwin, Freud, Lorenz), ili se, pak, sve svodi na “naučeno ponašanje” (Bandura i Walters). Postoje i ona mišljenja koja u sebi sublimiraju ranija učenja i nova učenja o korijenima i uzrocima agresivnosti i danas prevladava da je agresivnost u najvećem dijelu naučena i stečena još u djetinjstvu. Osim ovoga, vodeća zapadnjačka civilizacija sa svojim rastom sve snažnije podstiče agresivnost, jer nad duhom prevladava tijelo, materija, strast. Izlaz je preinaka sa “imati i gomilati” u “biti i dijeliti” (E. Fromm), ali zbiljsko pitanje je da li je ovo, što je kvalitetna konstatacija, uopće moguće preinčiti prije nego li se promijeni u cjelini struktura vjerovanja, misli i potom djelovanja.

Zato, smatramo da odgovore na agresiju i agresivnost, osim kroz nauku koja registruje i konstatira kretanje i trendove, a najmanje daje uputu: kako dalje i šta učiniti da bude bolje, treba potražiti dublje, u odgovorima što ih daje Objava, u onome što nam nudi Poslanikova, a.s., praksa, i kroz ono šta je po tom pitanju činila vjerna tradicija kako bi se prvenstveno preventivno djelovalo i iz ovih izvora i tradicije pozitivno usmjeravalo i preusmjeravalo. Ista je spregra nužna i sa

filozofijom. Premda filozofija sama po sebi tretira čovjekovu su-pripadnost: svijet-čovjek-Bog (M. Heideger), potrebno ju je kritički promatrati, jer često izaziva i razarajuća dejstva (K. Poper), ona nije u stanju poroditi i dobro i izazvati preokret tek svojom proklamiranim humanošću. U čovjeku valja izazivati odgovornost, ali i strah pred onosvjetskim Sudom pred kojim nije moguće izmaknuti pred sankcijama i kaznom Božijom kao što to, za razliku od filozofije, čini religija. Zato je, dozvolite, podsjećanja radi, Karl Jaspers po samom okončanju rata, već 1945. godine, svoju humanističku filozofiju usmjerio na prevladavanje zla buđenjem u čovjeku otupljenog osjećaja za Boga i pretvorio ju je u politički manifest otvorenog sučeljavanja njemačkog društva sa uzrocima i posljedicama fašizma i potrebe liječenja duša od fašizma vraćanjem čovjeka Bogu.⁶ Stoga, socijalni psiholog, Leonard Berkowitz s pravom uočava da je vrlo značajno kako će se agresivnost definisati. Zato ovom pitanju valja prići vrlo oprezno. Socijalni psiholozi agresivnost definišu sa dvije komponente, a to su: namjera i čin. Dakle agresivnost je ponašanje sa namjerom da se nekome nanese duševna ili fizička povreda i potom se ta namjera i ostvari nanošenjem povrede, štete, boli. Ovu agresivnost nazivamo aktivnom agresivnošću koja je osmišljen i izveden fizički, odnosno, verbalni napad, ili oboje istovremeno.

Za razliku od ove, imamo pasivnu agresivnost koja je vid saučesništva u izvršenju čina agresije, jer se omogućavaju svi uvjeti da se agresija izvrši sa željom da se ona potpuno i neometano sprovede. Uz ovo postoji direktna agresija kada je izvršena prema osobi na koju se smjera, ili indirektna, odnosno, pomaknuta kada se preusmjeri na drugoga, obično na slabijeg ili nezaštićenog.

Ipak, agresija svoje najmoćnije korijene, ali i najrazornije posljedice ima u porodici. Odgoj djeteta postaje sve zahtjevniji, jer je sve kompleksniji, a roditelji su sve manje u porodici i u druženju sa svojom djecom. To je kod majki približno dva sata na dan, a kod očeva nešto manje od jednog sata na dan, a uz to roditelji su ponajčešće pod stresom i isfrustrirani. Kako u ovakvom ne-vremenu za dijete djetetu prenijeti islamske duhovne i moralne vrijednosti, pa i praksu, kada je u ovih sat ili dva stalo: i savjet, i uputa, kupovina, igra i zajednički objed?!⁷ Pored neposjedovanja dovoljno vremena, sve veći broj roditelja živi po inerciji, onako kakav je način i stil života bez da se izade iz kolotečine i zakorači u nešto drugo ili na drugačiji način. Žive se prosječni životi u kojima su najveća vrijednost i mjerilo posjedovati, uživati i tijelo njegovati, dok su duhovno-moralne vrijednosti u opadanju, pa je sve manji broj roditelja koji nisu prošli niti islamsku pouku, niti vrše praksu islama, pa se i ne osjećaju pozvanima i dužnima da islamsko prenesu i na svoju djecu.

No, nije uvijek u pitanju samo roditeljski odgoj djeteta koji je i najvažniji. Na dijete utiče i mnogo toga drugoga kao što je:

- faktor naslijeđa kao materijal od kojeg zavisi ličnost djeteta, njene sklonosti i karakter;
- društvo vršnjaka s kojima se dijete druži i igra, i provodi najveći dio vremena;
- škola je odavno prestala biti odgojno-obrazovna, već je postala isključivo obrazovna ustanova, ali, sa rastućom agresivnošću kod djece, ona je u posljednje vrijeme prinuđena sve više preusmjeravati se i na odgajanje, preodgoj i sankcionisanje nedopustivih radnji i ponašanja;
- mas-mediji i uz njih čitav niz elektronskih naprava koje dodatno otežavaju procese odgajanja i

⁵ Hadis prenosi Ebu Hurejre, a bilježi ga *Muslim*, 18/35.

⁶ U zimskom semestru nastave 1945/1946. Karl Jaspers održao je na Univerzitetu u Heidelbergu predavanja o čovjeku kao odgovornom biću spram Boga i čovjeka.

Ova su predavanja objedinjena u jednu knjigu pod naslovom: *Die Schuldfrage*, Heidelberg / Zürich, 1946. U prijevodu na hrvatski jezik: *Pitanje krivnje*, AGM, Zagreb, 2006.

⁷ Advance – Napredno novinarstvo, 12.

juli, 2011., Istraživanje: Koliko vremena na dan zaposlena majka uspije odvojiti na dijete? U V. Britaniji 81 minutu, u Australiji 137 minuta, u Irskoj 150 minuta, dok očevi uz svoje dijete provode od 43 do 63 minute na dan.

usmjeravanja. Kod djece i omladine događaju se promjene nedovoljno istražene kao “e-promjene”, koje izazivaju čitavu “e-revoluciju” unoseći promjene u ostvarivanju kontakata koji su de-personalizovani kontakti, utječe na usmjeravanje ka ciljevima o kojima stariji gotovo u pravilu gotovo ništa pouzdano ne znaju, izgrađuju stavove, mišljenja i ponašanja mladih. Primjena “pametnih telefona” gradi mrežu “prijatelja” i “zajednica” kojima se iz centara moći dade oblikovati i pre-oblikovati svijest i utjecati na ponašanje i djelovanje mladih;

- i sudbina, koju zanemarujemo, također, igra ulogu: rođeno dijete svoga roditelja nije moglo birati, niti svoj socijalni status, kao ni sredinu u kojoj će živjeti, a tako i vrijeme u kojem je rođeno.

Činjenica je da je sve manje sredina u kojima su roditelji, utjecaj starijih, i vjerskog autoriteta dominantni i određujući u formiranju ličnosti kao što je to bilo u stabilnim tradicionalnim društvima. Interesantno je iznijeti ideju: naše ponašanje naš je izbor. Ovu ideju je postavio i u praksi razvio njen autor W. Glasser⁸. On tvrdi da je važno i mnogo uticajno kako ono što nosimo kao naslijeđe, tako i ono što u nas utiskuje sredina. Međutim, određujući i najbitniji faktor, to je naš svjesni izbor i opredjeljenje: za ili protiv. Svaka osoba u stanju je, ukoliko je svjesna sebe, uvijek nanovo napraviti izbor i opredijeliti se. Zato, neobično je važno imati to duhovno islamsko u nama kao pohranjenu snagu, potencijal koji nas prožima i osposobljava za usmjeravanje prema dobru i korisnome, ali budi i svijest o sebi i svojoj ulozi. Međutim, ukoliko ovo čovjek ne posjeduje akumulirano kroz proces oponašanja, a poslije kroz učenje i svjesno usvajanje, on lahko iz svoje duhovne neimaštine, konfuznosti i unutarnjeg haosa poseže prema lošem i zlu u ostvarenju ciljeva do

kojih često dolazi beskompromisno, grubo i agresivno. Stoga, neobično je važno u dijete neprestano unositi ovaj islamski duhovni “materijal”, posebno moralno ponašanje – edeb kojim osoba postaje u porodici i društvu dobrom i korisnom. I u definisanju misije Allahovih poslanika, odmah uz vjervanje i obožavanje, istaknuto je etičko, moralno kao najprimarnija zadaća. Misija poslanstva i, uopće islama, jeste usmjeravanje djece i mladih u moralno-etičkom smislu i izazivanje promjene u čovjekovom držanju i postupcima kako to u mnogo citiranom hadisu Allahov Poslanik, a.s., veli: “Zaista, poslan sam da upotpunim plemenite osobine kod ljudi!”⁹ Odgajanje mora biti neprekidan i nikad dovršen proces izgradnje. On se vrši i sa znanjem da je svijet koji naše dijete i nas okružuje pun zla, grub i agresivan i zato je nužno razvijati upredo i saznanja o drugima i drugačijim od sebe, učeći najprije o dobrome u svakom čovjeku, ali naučiti i izgraditi dodatno i sposobnost odupiranja uvredama, iskaljenom bijesu, mržnji, nasilju i zlu, kao i predrasudama rasnim, vjerskim i etničkim koje se pomno njeguju u drugima i prenose sa generacije na generaciju, regenerira i u povoljnim prilikama agresivno barbaraski ispoljava. Ovo je stvorilo klimu otpora osobe ili grupe o čemu se u novijoj literaturi društveno-naučnog i političkog sadržaja piše i govori, o Građanskoj hrabrosti (Zivilcourage, Bürgermut) kao spremnosti da se odbrane vlastite vrijednosti i po cijenu visokog rizika. To je volja i spremnost pojedinca ili grupe da odlučno reaguju, da se suprotstave negativnim pojavama, negativnom autoritetu, bilo to u sferi društvenog, građanskog, političkog, u sferi rada i poslovanja, u medijima, u školi, na univerzitetu, u religijskoj zajednici ili u porodici.

Vrijedno je istaći da je u ovo vrijeme prisutna i agresivnost koju izražavaju mladi frustrirani duhovnom zapuštenošću, post-ratnim sindromom,

besciljnošću, nesigurnošću u odabiru životne orijentacije, osiromašenjem, odsustvom optimizma i perspektive za mlade, relativiziranjem odbrambenog rata, bešćutnošću i ohološću elita. I čovjek, čim iskoraci iz vlastitog stana ili dvorišta, prisiljen je svoje dijete odvoditi i dovesti iz škole i, pri tome, na ulici i u saobraćaju i dijete i roditelj zebu od fizičkog ili psihičkog nasrtaja. Isto se očekuje i u školi, na radnom mjestu, na stadionu, na koncertu, svugdje gdje su kontakti čovjeka sa čovjekom, grupe sa grupom. Čak i stanovi i kuće na udaru su sve raspusnijih i ohrabrenih pojedinaca i grupa koji posežu za tijelom, životima, privatnim i javnim dobrima i imovinom.

Pasivizam i čekanje na to da će doći neko novo, drugačije vrijeme, da će izrasti nove generacije drugačijeg mentalnog sklopa, ili, pak, da će se sve promijeniti sa ekonomskim oporavkom zemlje ili promjenom političkih struktura samo je odgađanje i ne više od ovoga. Vrijedno je ovdje prisjetiti se jednoga konvertita koji je imao drugačiji, aktivistički pristup. Ukazao mi je na mnogo toga negativnog što je on u sebi kao dijete preko djeda i bake i roditelja bio ponio o islamu i muslimanima. On je ovo dugo vremena držao posve dobrim i ispravnim i u skladu sa ovim se i ponašao. I to je trajalo sve dok i sam nije postao musliman i ušao u zajednicu muslimana, upoznao izravno islam i muslimane, i potom se postupno posve izliječio, najprije od vlastitih predrasuda. Iz svoga iskustva posavjetovao me je da je mnogo važnije od pisanja i govorenja o islamu i muslimanima, sjesti i razgovarati, počesto, upravo sa onima koji te bez-razložno i optužuju i mrze, i sebe i islam predstaviti u pravoj slici uz to naglasivši da je ovo istina, dug, ali ne bez pozitivnog rezultata, put, jer i sam je ovo činio u svojoj porodici i u rodbini i potom mnogo toga ispravio.

Za uspješne odnose na relaciji roditelj dijete dr. W. Glasser se zalaže za

⁸ William Glasser, Cleveland, 1925. utemeljivač Teorije izbora, 1967., autor savjetovanih metode realitetne terapije. On između ostaloga tvrdi da je ponašanje unutarnje

motivirano. Svako ljudsko ponašanje vlastiti je izbor. Za međuljudske odnose potrebno je znati: Mi možemo mijenjati svoje ponašanje, ali ne i ponašanje drugih osoba.

Kvalitetni međuljudski odnosi temelj su za duševno zdravlje čovjeka.

⁹ Bilježe: Hakim i Ibn Sa'd, prema izvoru: *Sahibudž-džamia*, 2349.

“zaštitničke navike“: podrška, slušanje, vođenje razgovora, uvjeravanje, ohrabivanje i poštovanje. A da se suzbijaju “ubojite navike” koje ruše dobre odnose u porodici: kritiziranje, okrivljavanje, žaljenje, potkupljivanje, prigovarjanje, kažnjavanje i prijetnje. Ovo su opća pravila i daju se primijeniti i na druge zajednice i udruženja, posebno zato jer se islam neprekidno zalaže za dobro i humanost kao stalno nastojanje.

Ovome se nadodaje frustriranost i kod roditelja i kod djece sa čestim agresivnim ispadima unutar porodica usljed potrošačke pomame koju izaziva kapitalizam. U rastućoj stratumskoj diferencijaciji i raslojavanjima, u sve većem raskoraku su nastojanja, želje, zabluda o potrebama koje to nisu, i na drugoj strani, mogućnosti njihovih ostvarenja u realnom svijetu. Kod ovog frustriranog svijeta lahko se ostvaruje formula: frustracija + impulsivni nagon = agresija.

Za razliku od agresije postoji ljutnja i bijes koje ne treba miješati sa agresijom, jer oni nisu agresija. Ljutnja je pozitivna reakcija. Jedan zdrav način reagiranja osobe kada su povrijeđeni vlastiti stavovi i uvjerenja osobe. I Allahov Poslanik, a.s., mada rijetko, znao je biti ljut, a ljutio bi se zbog interesa islama, a ne zbog sebe lično kao što je primjer Musa, a.s., koji je vidjevši sljedbenike da su se vratili idolatriji i počeli slijediti, umjesto njegovog brata Haruna, a.s., samoproglāšenog, lažnog poslanika Samiriju, u ljutnji bacio ploče na kojima su bile ispisane Božije riječi, Objave, “I brata svoga za glavu uze i počeo ga vući sebi!”¹⁰

Dakle, Poslanik, a.s., se ljutio kada se vrijeđaju svetinje vjere, kada se gazi Objava, ponižava čovjek i nanosi mu se šteta uzimajući njegovo pravo. On je to iskazivao posve otvoreno. Ponekad povećanim tonom, skretanjem pažnje, ukazivanjem na činjenice, gestom lica koje bi se zacrvenilo, ili gestom ruke, okretanjem lica svoga,

ili udaljavanjem sa mjesta, a znao se orositi znojem, ili bi naprosto zašutio. Ona je bila dovoljno vidljiv znak nezadovoljstva i neslaganja njegovog. Ovo je potrebna, pozitivna, asertivna ljutnja koja nikada nije prešla u bijes. Bijes je ljutnja koja je prevršila mjeru, a bijes vodi u agresivno ponašanje. Međutim, ova asertivna, pozitivna, opominjuća, ukazujuća ljutnja, ona je oduvijek, a i danas tako jako potrebna. Ona je jedan od načina uzvraćaja na akt agresije, pokušaj njenog zaustavljanja, ali ona je i kritika na raširenost njenu. Iako ljutnja, kao oblik neslaganja, i otpor, izražen na jedan najblaži način protiv agresivnosti, ne postoji njena široka prisutnost. Gotovo ništa nas više ne motivira na akciju, ne brine i ne izaziva u nama emocionalnu promjenu, niti pokreće na djelovanje. Većina se ponaša u skladu sa izrekom: Kraju lađu, po principu nemiješanja, nereagovanja, nevjerice u vlastitu snagu utjecaja da se nešto preokrene i promijeni na bolje. Ovako se agresiji, u odsustvu kritičke svijesti i reakcije na čin agresivnog ponašanja, otvaraju sve veće mogućnosti za njeno širenje i udomaćenost. Podsjetimo se na riječi Poslanika, a.s., koje prenosi Ebu Seid el-Hudri, a koje su posve drugačije od načina na koji mi danas prema aktima zla i nevaljalština reagujemo, Poslanik, a.s., istupao je prema zlu sa hrabrošću i srčanošću, i on veli: “Ko od vas vidi nevaljalo djelo neka ga onemogućiti svojom rukom, a ako to nije u mogućnosti onda neka se suprotstavi svojim jezikom, a ako ni ovo nije u mogućnosti onda neka zlo osudi u svome srcu, a ovo posljednje, neka znate, najniži je stupanj vjere!”¹¹ Dalje, valja razgraničiti, kada je riječ o agresiji, između pojmova agresija, agresivnost, i agresivitet. Agresija je uvijek vezana za trenutak ili za vrijeme u kojem se ona vrši kao čin agresije. Ona može, ali ne mora biti, osobinom ličnosti. Najčešće je odgovor na izazov, na frustraciju koja ju je izazvala.

Međutim, agresivnost je jedna relativno stalna crta u čovjeku, nešto što je u njemu pounutreno i čini karakternu osobenost ličnosti, kao stalna, latentna spremnost na agresivno ponašanje. Premda lagerovana unutar ličnosti i ispoljena u kontinuitetu, ona je omeđena vremenskim trajanjem njenog ispoljavanja.

Za razliku od nje, agresivitet je trajno vršenje agresije. Jedno patološko stanje u kojem je ličnost zatvorena, iz kojeg ne izlazi, i koja je neprekidno u stanju vršenja agresije ukoliko se u tome ona ne onemogućiti.

Premda se agresivnost uglavnom promatra iz ugla negativnog, agresivnost kao snaga i napor, volja i moć ima i svoju pozitivnu stranu. Tako mi vidimo dijete koje je agresivnije u borbi za postizanjem cilja, i ono koje to nije, fudbalera koji je napadač i agresivno ide prema protivničkom igraču da mu oduzme loptu, i dr., vojnik u borbi, osoba sklona postignuću u struci, u napredovanju u karijeri i sl. Ovu agresiju nazivaju instrumentalnom i njome se ne namjerava nanijeti šteta niti bol, prije svega, već postignuti određeni cilj. Osim ove imamo agresiju kojom se kroz izraženi napad ili, pak, bijeg žele očuvati vitalni životni interesi ili svetinje: život, zdravlje, sloboda, vlasništvo, vjera. Ova agresija, kako uzvratiti mjerom agresije na agresivni napad, kako uzvratiti napadaču, to je povremena, pozitivna, defanzivna, dobroćudna “benigna”, za razliku od negativne, “maligne” agresije kako o ovome piše Erich Fromm.¹² El-Mevdudi navodi, prema Kur’anu i Sunnetu, temeljna prava koja je čovjeku podario sami Bog, u čiju zaštitu i odbranu se mora stati, a to su: pravo na život, odbrana jednakosti ljudi, svetost i sigurnost privatnosti i pravo na ličnu slobodu.¹³ Pasivnost ni u kom slučaju nije sabur kako ga mi općenito shvatamo i prihvatamo u životu. Sabur shvaćen u svim njegovim značenjima mnogo više je od trpljenja, on je i istrajnost i

¹⁰ Kur’an, sura El-A’raf, ajet 150. i u knjizi *Kazivanja o vjerovjesnicima*, Hafiz Ibn Kesir, poglavlje o Musau, a.s., s. 440-453, priredio Muhammed Ahmed Abdulaziz, preveo Ahmed Adilović, Zenica, 1420/1999.

¹¹ Bilježi *Muslim*, 49.

¹² Erich Fromm, 1900 – 1980., psihoanalitičar i začetnik neopsihoanalize, ljevičar i humanist. Od 1930. pa do svoje smrti 1980. radio u vlastitoj klinici. Bavio se psihologijom, filozofijom, sociologijom. Savremeni je interpretator Tevrate. Djed i otac bili su

rabini, i ženin ujak, također. Svoje misli iz psihoanalize iznio u djelima: *Bijeg od slobode*, *Čovjek za sebe*, i *Umijeće ljubavi*.

¹³ Vidjeti više u: *Kur’an*, sure: El-En’am, ajet 151; El-Maide’, ajet 32; El-Hudžurat, ajeti 12 i 13; i En-Nisa’, ajet 58.

izdržljivost također. "Sabur je podnošenje životne gorčine, a da se pri tome tvoje lice ne zgrči i namršti" (El-Džunejd), ili očuvati svoju ljudsku visinu i dostojanstvo u bilo kojem pogledu iskušenja bogatstvom ili siromaštvom (Zun-Nur), u vremenima teških kušnji biti u vjeri i moralu postojan i dosljedan Kur'anu i Sunnetu, kao i "borbi protiv divljanja strasti u čovjeku i njihovo suzbijanje u društvu" (Gazali)

Pasivnost je tiho prihvatanje zla i vid saučesništva u zlu. Prema islamskom pravu, i vođenje rata u cilju odbrane temeljnih vrijednosti i vitalnih životnih interesa posve je opravdan i nužan čin, ali je uslovljen sa mjerom dovoljnog, odnosno, dopuštenog čina ispoljene agresije, tek toliko da se neprijatelj zaplaši i povuče, zarobi, ili se preda i prihvati nametnute mu uvjete primirja plaćanja poreza i zagarantovanih mu sloboda, ljudskih prava i dostojanstva. U svakom slučaju, ispoljena agresija po islamu je sa nivoa vlasti suprotstavljanje pripremi za rat, ratnoj agresiji ili kršenju uspostavljenog ugovora o miru.¹⁴ Razmatranje o prisutnosti agresivnog ponašanja u braku, porodici, među vršnjacima, u saobraćaju, u školi, na radnom mjestu, na tribinama sportskih stadiona, dakle, svuda gdje su ljudi u kontaktima, tu je moguć agresivni ispad, vraća nas na temeljna preispitivanja o čovjeku

i njegovoj prirodi koja se u značajnoj mjeri opire, namijenjene mu uloge Božijeg namjesnika na Zemlji.

Autor članka pod nazivom "Čovjek u ulozi Božijeg namjesnika na Zemlji"¹⁵ navodi pet unutrašnjih prepreka u čovjeku koje ga priječe da postigne stepen Namjesnika, a to su:

1. čovjek posjeduje u sebi potencijal i sklonost prema poroku i grijehu;
2. on posjeduje usađenu želju i nastojanje da sve prepreke koje mu stoje na putu zadovoljenja strasti i užitaka otkloni;
3. čovjekova težnja za vječnošću, on bi htio na Zemlji biti vječan, da nikada ne umre;
4. on ima usađenu potrebu da slijedi i potčini se grupi, i onome čemu je grupa naklonjena, tome je i on naklonjen; i
5. on ima slabost spram moćnih sila koje ga okružuju.

A sve ovo pobrojano proističe iz:

- čovjekovog neznanja u odnosu na sebe i svoju ulogu,
- iz straha pred gubitkom materijalnog te
- iz slijeđenja strasti kojima se on pokorava.

Na kraju, umjesto zaključka, jedan kritički pristup ovoj temi uvodi nas u

polje vjerodostojnosti u kojem se s pravom valja zapitati: Na šta mi zapravo svoju vjeru svodimo i što propovijedamo? Imamo li moći na svome putu sagledavati život i ponuditi odgovore na izazove vremena ovdje i sada? Jesmo li i dalje zatočenici 'sakaćenja islama' i njegovog svodenja na obred, i ne dalje, i ne više od ovoga? Ili je nešto sasvim drugo po srijedi, a to je da se religijsko i dalje sustavno društveno onemogućava i zanemaruje do tog nivoa da mu se prilazi kao mrtvome jeziku odavno već izumrlih pokoljenja, shvata ga se neozbiljno, bajkovito, prihvata ga se površno, ili uniženo u odnosu na naučno i filozofsko. Zar odista nije na sceni jedan nov nihilistički pristup kamufliranog ateizma na sceni u kojem se u društvenoj javnosti a-priori odbija sve što dolazi sa strane vjere, podsticanja na vjeru, na autoritet Objave, a otuda, slijedstveno i sve moralno koje iz darovanog nam Božanskog proističe. Podsjetimo se, čovjek je, uz ostalo, moralno, umno i biće slobode i mora mu se dati posve slobodno mogućnost vlastitog izbora i opredjeljenja, a da bi se ovo postiglo potrebno je putem obrazovanja u školama, na univerzitetu, među intelektualcima, u medijima osloboditi i na trpezu odabira postaviti i ono što religija nudi, a to nije niti malehan niti nebitan materijal, naprotiv!

¹⁴ Kur'an, sure: El-Bekare, ajeti: od 190 do 194; El-Maide', ajet 32; En-Neml,

ajet 90; El-Mumtehane', ajeti 8 i 9; i Et-Tevbe', ajeti: 4,5 i 6, i 12 i 13.

¹⁵ <https://hr./Ljepota.islama.free.fr>. Čovjek u ulozi Božijeg namjesnika na Zemlji.

الموجز

تناهي السلوك العدواني ودور الدين في لجمه

إسحاق أليشيفيتش

إن دراسة أسباب ومشكلة تنامي السلوك العدواني عند الناس يوفر رؤى جديدة تساعد في الوقاية من مثل هذا السلوك وتخفف من حدة نتائجه المحتملة. وقد أظهرت الدراسات أن العدوانية أصبحت ظاهرة متنامية وحاضرة في جميع الفئات العمرية والجنسية والدينية وغيرها. ويقدم الكاتب في هذا المقال المفاهيم الأساسية المتعلقة بالعدوانية ويناقش الدور الممكن للدين في الوقاية من تنامي السلوك العدواني ولجمه. ويدعو الكاتب في مقاله إلى مقارنة متعددة الجوانب لحل هذه المشكلة، وإلى تضافر جهود جميع الأفراد والمجموعات ذوي المسؤوليات الاجتماعية في العمل على الوقاية منه، بما فيهم المؤسسات الدينية التي يجب أن يكون لها دور بارز في ذلك. الكلمات الرئيسية: السلوك العدواني، الدين، الوقاية، الأولاد، الوالدان.

Summary

THE RISE OF AGGRESSIVE BEHAVIOUR AND THE ROLE OF FAITH IN SUPRESSING IT

Ishak Alešević

Analysing the causes and the problem of increasing aggressive behaviour we acquire an insight that may be helpful in prevention of such behaviour and reducing the likely consequences of same. Researches show that aggression is a growing phenomenon, present in all age, gender, religious and other groups. In this article the author relates basic terminology pertaining to aggressiveness, and reviews the possible role of faith in prevention and control of aggressive behaviour. The article appeals for multidisciplinary approach in solving this problem and joint endeavour of all socially responsible individuals and groups, especially religious communities, in preventing it.

Key words: aggressive behaviour, faith, prevention, children, parents